

KÜLFÖLDI SZAKIRODALMI ADATBÁZISOK HASZNÁLATA A KÖBÁNYAI GYÓGYSZERÁRUGYÁR MŰSZAKI KÖNYVTÁRÁBAN (BESZÁMOLÓ ÖT ÉV TAPASZTALATAIRÓL)

Sándori Zsuzsanna
Köbányai Gyógyszerárugyár

Bevezetés

1980 októberében, az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság Rendszerelemzési Irodája (OMFB REI) által támogatott "kísérleti üzem" keretében, a Magyar Tudományos Akadémia Számítástechnikai és Automatizálási Kutatóintézete (MTA SZTAKI) termináljáról végeztük első online irodalomkutatásainkat a külföldi szakirodalmi adatbázisokban. Az OMFB REI-nek köszönhetően – megszakításokkal ugyan – 1982 januárjáig rendelkezésünkre állt ez a lehetőség. Igaz, hogy az ez alatt az időszak alatt igénybe vehető valutakeret a felhasználói igényekhez képest hamar szűkösnek bizonyult, és a hetenkénti bejárás a SZTAKI-ba szintén sok gondot okozott, a kísérleti üzemben felmutatott eredményeknek köszönhető mégis, hogy vállalatunk kutatói körében az új szolgáltatás elismerést váltott ki, és az is, hogy amikor később a vállalatoknak maguknak kellett a költségeket fedezniük, a vállalat vezetői az e célra fordítható pénzüsszeget az igényeknek megfelelően állapították meg.

1982 márciusa és júliusa között átmenetileg a Magyar Tudományos Akadémia Központi Kémiai Kutatóintézetében (MTA KKKI) üzemelő terminálról végeztük a kereséseket.

1982 őszén az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár (OMIKK) online szakirodalmi szolgáltatásának megindításával terminál- és valutakeretgondunk is megoldódott. Az online irodalmazásra fordítható valutát ettől kezdve az OMIKK-Technoinformtól kapjuk. Saját terminálunk üzembe állításáig az OMIKK terminálján dolgoztunk.

1983 augusztusától online kereséseinket helyben, a vállalat műszaki könyvtárában végezzük. A kereséshez TAP-34 típusú mikroszámítógépet használunk terminálként. A berendezést 1983 júliusában kaptuk meg, az adatátviteli állomást a Magyar Posta 1983 augusztusában állította üzembe.

A Dialog adatbázis-központ adatbázisait 1980 óta, a Data-Star rendszert 1982 óta, az SDC-Orbit-adatbázisokat 1983 őszétől, a Chemical Abstracts Service CAS Online szolgáltatását 1984 januárjától vesszük rendszeresen igénybe.

1982 novemberétől az online kereséseket önálló jelszó (password) birtokában végezzük mindegyik rendszerben.

A felhasználás mértéke

Az 1. ábrán látható, hogyan emelkedett évről évre azoknak a kutatási témáinknak a száma, amelyekhez online elérhető adatbázisokból (is) kerestünk irodalmat. A témák száma 1981 és 1985 között ötszörösére nőtt.

Az online irodalomkutatás lehetőségét a vállalat kutatói ma már széles körben ismerik. A jövőben nem várható, hogy a témaszámok az eddigi ütemben nőjenek.

Az egyes témák, feladatok mérete természetesen igen különböző lehet. A feladatok 15–20%-a igen egyszerű: össze kell gyűjteni egy ismert vegyület előállításáról szóló irodalmat, ki kell keresni egy sza-

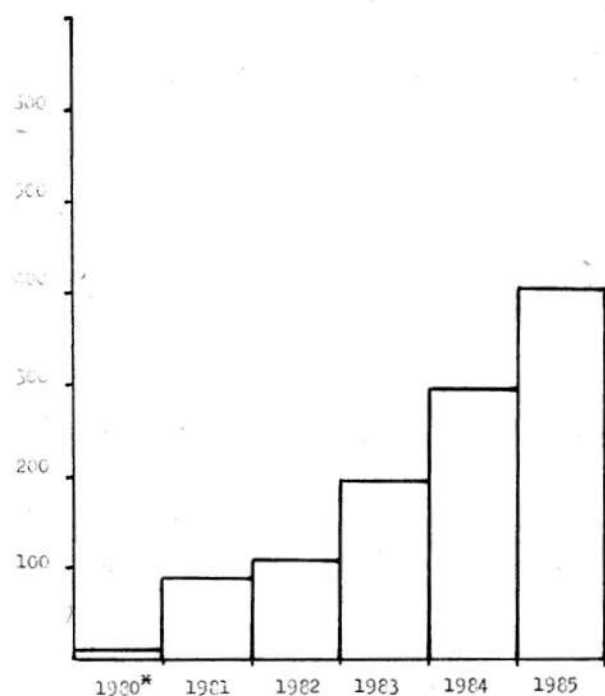
badalmi bejelentés ekvivalenseit, számba kell venni egy bizonyos szerző közleményeit stb.

Az online irodalmazandó témák 70–75%-a olyan összetett kérdés, amelyet a hagyományos irodalmazással vagy nem lehet megnyugtatóan, a teljesség igényével feltárni, vagy ehhez annyi időre és fáradságra lenne szükség, amennyit egy kutató ritkán tud könyvtárhasználatra áldozni. Ilyen méretű feladat például egy vegyületcsalád tagjainak összegyűjtése megadott szerkezeti képlet alapján; a 10–20 tárgyszó kombinációjával leírható tárgykörök irodalmazása; nem szakirodalmi anyagok: céginformációk stb. összegyűjtése.

Az online irodalmazási feladatok 5–10%-át teszik ki a különösen nagy méretű lekérdezések, amelyek egy nagyobb kutatási terület (hatásterület, vegyületcsoport) szakirodalmának átfogó elemzéséhez, ezáltal új kutatási irányok kijelöléséhez adnak támpontot.

Az online irodalmazott témák száma nemcsak az egyes témák igen eltérő méretei miatt ad valójában pontatlan képet a felhasználás mértékéről, hanem azért is, mert az online keresések tényleges száma lényegesen magasabb a témák számánál.

1 keresés = 1 téma irodalmazása 1 adatbázisban (nem 1 fájl-*ban!).

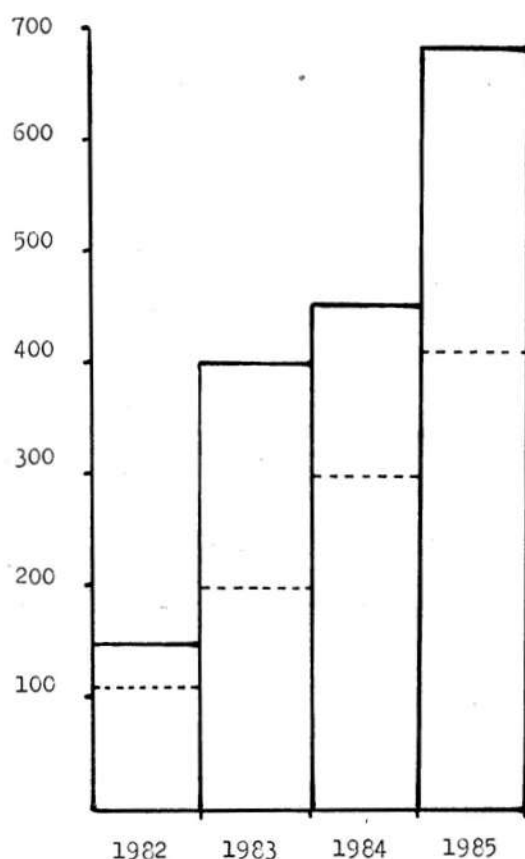


1. ábra Online keresett témák száma (1980-ban 6 hét alatt)

* Néhány nagyobb adatbázis több részállományra (fájtra) van osztva időperiódusok szerint.

A 2. ábráról leolvasható, hogyan alakult online kereséseink száma az 1982–85 közötti években. Az utóbbi két évben 1 témára átlagosan 1,5 online keresés esett. Másképpen fogalmazva: átlagosan minden második témához két különböző adatbázisból kerestünk irodalmat.

A feltüntetett számokhoz hozzá kell tennem, hogy vállalatunknál közel 300 vegyész, orvos, biológus és gyógyszerész dolgozik a kutatásban. Az irodalomkutatási feladatok kétharmada kémiai jellegű, ami azt jelenti, hogy 7 millió vegyület szakirodalmában kell(ene) eligazodni. A kémiai szakirodalmon kívül a kutatóknak és vezetőiknek rendszeresen szükségük van biológiai, farmakológiai, klinikai, toxikológiai, agrokémiai, valamint piaci és céginformációkra is.



2. ábra Online keresések száma 1982–85-ben (Szaggatott vonallal az 1. ábrán feltüntetett témaszámok vannak bejelölve.)

Kérdéstípusok

Milyen esetekben fordulunk az online elérhető adatbázisokhoz? Ha lehet, minden olyan alkalommal, amikor a felhasználónak nagy értéket jelent az online irodalomkutatás valamelyik előnyös vonása. Melyek ezek az előnyök?

Az online irodalmazás legismertebb előnye a *gyorsaság*. A 10–20 perces keresések több órás-több napos hagyományos irodalmazási munkától kímélhetik meg a kutatót. Könyvtárunk számára ez a gyorsaság azt is jelenti, hogy néhány közvetítő szakember rendszeres szolgáltatást tud nyújtani néhány száz kutatónak.

A gépi irodalmazás jellegzetessége a nagy *pontoság* is. Kiküszöbölődik 'sok bizonytalanság, ami a kézi irodalmazásnál a figyelmetlenség, az indexek hiányosságai és egyéb okok miatt mindig fenyeget. Online kereséskor a végrehajtás mindig pontos, a kérdésünknek megfelelő találatokat hiánytalanul megkapjuk. Ha a kapott eredmény mégis kifogásolható, a feltett kérdésben kell keresni a hibát.

A gépi keresés más értelemben is pontos: a kézi irodalmazáshoz képest összehasonlíthatatlanul több eszközünk van ahhoz, hogy a feltett kérdést pontosítsuk, és így csak a valóban használható irodalomra találjunk rá. A gépi kérdésfeltevésnek olyan módszerei vannak, amelyek a hagyományos irodalmazásban elképzelhetetlenek. Legértékesebb példánk erre a vegyületek keresése a CAS Online Registry File*-jában a felrajzolt szerkezet, részszerkezet vagy általános szerkezeti képlet segítségével.

Az online irodalomkutatás során feltett kérdés lehet rendkívül *összetett* is. Nagyobb időráfordítás nélkül lehet összegyűjteni olyan témák irodalmát, amelyek az egyszempontú nyomtatott indexekben nagy fáradsággal, vagy csak igen hiányosan kereshetők vissza. Ilyen típusú gyakori téma például egy vegyületcsoport meghatározása egy bizonyos analitikai módszerrel vagy egy bizonyos cég kutatóinak tevékenysége egy megadott tárgykörben.

A szakirodalom online keresése lehetővé teszi, hogy a *legfrissebb* közleményekről is tájékoztatást adjunk, például online módon a Chemical Abstracts (CA) kurrens kötetében megjelenő anyagot a kötet-index címszavai alapján fél évvel a nyomtatott kötet-index megjelenése előtt már vissza tudjuk keresni.

Ha egy témában *teljes körű* tájékozódásra van szükség, ez – legalábbis megközelítőleg – megvalósítható, ha kihasználjuk az online elérhető adatbázisok széles választékát. Az irodalomkutatást nem szükséges a nyomtatott formában előfizetett referáló kiadványainkra korlátozni. Ha indokolt, *több forrás*, több adatbázis is lekérdezhető, köztük számos olyan, amelyet nyomtatott kiadványként – magas ára vagy a miénktől távol álló profilja miatt – soha nem vásárolnánk meg. Egy gyógyászati hatóanyag-ról például információkat gyűjthetünk a Chemical Abstractsból (előállítás, toxikológia), a Biosis, a

Medline és az Excerpta Medica (EMBASE) adatbázisokból (farmakológiai és klinikai vizsgálatok) és a Predicasts vagy a Pharmaceutical News Index adatbázisokból (piaci adatok, árak). Azt tapasztaltuk, hogy még a tárgykörében egymáshoz közel álló Biosis, Excerpta Medica és Medline adatbázisok között is csak 70–80%-os az átfedés.

A találatok kb. egynegyede egyedi, csak egyik adatbázisban található meg. Egy növényvédőszerre vagy egy állatgyógyászati készítményre vonatkozó publikációk a nyomtatott formában is előfizetett Chemical Abstracts, valamint a Derwent World Patents Index (WPI), Pestdoc, illetve Vetdoc adatbázisai mellett kereshetők a CAB Abstracts, az Agricola és a Predicasts adatbázisokban is. A biotechnológiai szakirodalom legértékesebb forrásának a World Patents Index és a szintén előfizetett Biotechnological Abstracts mellett a Biosis adatbázis bizonyult.

Egy vállalatról csaknem teljes képet kapunk, ha kigyűjtjük a szabadalmait a World Patents Indexből, szervezeti felépítéséről és pénzügyi adatairól a cég-információkat nyilvántartó adatbankokból tájékozódunk (pl. a Dialog rendszer Trinet ..., Disclosure vagy ICC ... adatbázisai), termékeiről és üzleti tevékenységéről pedig a Predicasts adatbázisokból vagy a Pharmaceutical News Indexből gyűjtünk információkat.

Röviden: a sürgős, a nagy pontosságot és/vagy teljességet követelő, az összetett és a fontos, de a könyvtárunk gyűjtőkörén kívül eső témák irodalmazásában használjuk az online elérhető adatbázisokat.

A nagyon egyszerű feladatokat is érdemes online kereséssel megoldani akkor, ha az eredményre sürgősen szükség van, vagy ha sok múlik azon, hogy a legfrissebb publikációkról – mint például egy szabadalmi bejelentés új ekvivalenseiről a szabadalom-bitorlás vizsgálata során – hiánytalanul tudunk-e tájékozódni.

Milyen céllal kérnek leggyakrabban online irodalomkutatást a kutatók?

Új kutatási téma indításakor vagy *új vizsgálati módszer* bevezetésekor elengedhetetlen az addig megjelent szakirodalom feltárása, a kutatásra kijelölt vegyületcsoportba tartozó, már publikált vegyületek számbavétele. Az ilyen feladat nagy teher a legtöbb kutatónak. Ilyenkor egy közepes méretű online keresés megnyugtató megoldást jelent. Ezek a keresések általában egy-két adatbázisra korlátozódnak, kiterjednek viszont a legkülönbözőbb dokumentumtípusokra, és időben visszanyúlnak a téma kezdetéig (vagy az adatbázis legkorábbi tételéig).

A téma szakirodalmi hátterének feltárása után a kutatók több-kevesebb rendszerességgel igénylik az újonnan megjelenő közleményekről szóló tájékoztatást is. Ha a témát kiemelkedő fontosságúnak ítélik

* A Chemical Abstractsben ismertetett vegyületek elnevezéseit, összegképletét és szerkezeti jellemzőit tartalmazó nyilvántartás.

meg, és a témában hétről hétre sok közlemény jelenik meg, automatikus *témafigyelést* (SDI) indítunk. Más esetekben negyed-, fél- vagy egyéves gyakorisággal ismétljük a keresést az utolsó lekérdezés óta bevitt, friss anyagban. A témafigyelés legmegfelelőbb eszközének gyakran az előfizetett referáló kiadványok bizonyulnak. Például az új gyógyszerkémiai szabadalmak nyomán követésére a legbiztosabb és egyben a legkényelmesebb módszer a hetente megjelenő WPI Farmdoc-füzetek átolvasása.

A kémiai, orvosi kutatómunka eredménye az új hatóanyag, új gyógyszerkiszárlási forma vagy új eljárás egy ismert anyag előállítására. Az új eredményeket a vállalat szabadalmaztatja. A szabadalmi eljárás megindítása előtt ellenőrizni kell az eredmények újdonságát. Az *újdonságvizsgálatok* kimentelén sok múlik. Ez a tény megköveteli, hogy az újdonságvizsgálat feltétlenül helyes, pontos és a lehetőségekhez mérten teljes legyen.

Az újdonságvizsgálatok során nagyon gyakran a vizsgált tárgynál tágabb körben irodalmazunk, két okból is: így csökken annak a valószínűsége, hogy elszalasztunk egy – részben vagy egészben – újdonságrontó közleményt, ugyanakkor rátalálunk azokra a rokon tárgyú közleményekre is, amelyekre a szabadalmi leírás készítőinek majd hivatkozniuk kell.

Az újdonságvizsgálatokban nagyon kockázatos egyetlen forrásra hagyatkozni. Anyagi okokból azonban még az újdonságvizsgálatokban sem vehetjük igénybe az összes szóba jöhető adatbázist.

Leggyakrabban molekulák újdonságát kell megvizsgálunk. Ezeket az újdonságvizsgálatokat a Chemical Abstracts mellett a World Patents Indexben is elvégezzük. A Chemical Abstracts ugyanis nem indexeli az összes vegyületet, amelyet magában foglal egy bizonyos szabadalom oltalmi köre (az oltalmi kört jelölő általános szerkezeti képlet vagy Markush-formula), hanem csak azokat, amelyek a szabadalmi leírás példáiiban vagy a leírás részletező részében kiemelve szerepelnek. Ezzel szemben a World Patents Indexben (elsősorban) nem az egyes molekulák, hanem a szabadalmi leírások Markush-formulái vannak indexelve, és ezek kereshetők. A Chemical Abstractsnek ez a vonása (nem hiányossága!) kevesebb gondot okoz a molekulák újdonságvizsgálatában, ha nem megadott vegyületeket, inkább egy meghatározott részszerkezetet tartalmazó vegyületcsaládot keresünk. A szóban forgó vegyületcsalád mérete miatt azonban nem mindig járható ez az út.

1985 márciusa óta a CAS Online Registry File-jában Markush-formulákat is kereshetünk. Ez a lehetőség azonban csak a kérdésfeltevést egyszerűsíti, a problémánkat nem oldja meg: a CAS Registry File-

ban nyilvántartott és kereshető egységek továbbra is a közleményekben kiemelt molekulák és nem a Markush-formulák.

A kémiai szerkezeteket tehát a World Patents Indexben is keresnünk kell. Sajnos ez a keresés a ma rendelkezésre álló eszközökkel (tárgyszavak, Manual Code = a Derwentnél kidolgozott osztályozás a vegyületek nyilvántartására, Fragment Code = kémiai szerkezeti jellemzők kódjainak szintén a Derwentnél kifejlesztett rendszere) rendkívül nehézkes. A kapott eredmény elkeserítően sok zajt tartalmaz, mégis hiányos.

Nagyon sokat várunk a WPI kémiai szekcióban 1986-ban bevezetendő grafikus szerkezetkeresési lehetőségtől. Amíg ez a lehetőség nincs a kezünkben, kifizetődőbb a nyomtatott Derwent-kiadványokban (kártakalógusokban) keresni a kémiai szerkezeteket. Ez a keresés azonban nagyon könnyen bizonyulhat hiányosnak.

Költségek

Tapasztalataink szerint a gépi és a hagyományos irodalmazás között minden értékelési szempontnál fontosabb, feltűnő különbségnek számít, hogy míg az egyikért fizetni kell, a másikért – bár az is pénzbe kerül – senki nem nyújt be számlát (egy vállalati műszaki könyvtárban). Az online keresések eredményeinek alá kell támasztaniuk a felmerülő költségeket. Az eredményekkel elégedett felhasználók jobban megbecsülik a szolgáltatást, ha – világos szabályok szerint, az eredménnyel arányos mértékben – fizetniük kell érte, mintha a szolgáltatás ingyenes volna.

Hogyan *csökkenthetők* tapasztalataink szerint az online keresések költségei?

A közvetítőnek addig nem szabad belefognia a lekérdezésbe, amíg a témával kapcsolatban nem tisztázott mindent a felhasználóval. A pontatlanul megfogalmazott feladatokra rengeteg keresési időt és pénzt lehet elveszteni.

A keresési idő csökkentésének legbiztosabb módja az *alapos felkészülés*. A keresési stratégiát nem elég átgondolni, írásban is rögzíteni kell. Sok hiányosság ilyenkor derül ki, még idejében: nem ismerünk egy mezőazonosítót, nem tudjuk pontosan, hogy a LIMIT parancs egy bizonyos Dialog adatbázisban használható-e, és ha igen, melyik mezőre stb. Az előre látható eseményekre fel kell készülni. Ha alig lesz találatunk, hogyan fogjuk bővíteni a keresőkérdést? Hogyan szűkítjük majd a profilt, ha túl sok a találat? A találatzámtól függően milyen nyomtatási formátumot fogunk választani? Az egyes formátumok díjairól is még a lekérdezés előtt

tájékozódni kell. Van olyan adatbázis, ahol egy teljes rekord kinyomtatása többször tíz dollárba is belekerül, de van olyan is, ahol ugyanazon az áron lehet a találatokat kivonattal együtt és kivonat nélkül offline kinyomtatni.

Ha az online keresés során nem törekszünk teljességre, akkor a szóba jöhető adatbázisok közül a legolcsóbbat választjuk. A növényvédelem szakirodalmának legolcsóbb forrása például a Pestdoc, az állatgyógyászati folyóirat-irodalomé a Vetdoc. Mindkét adatbázis használati díja 35 USD óránként.

Többszörösen is takarékoskodunk, ha az online kereséseket olyan adatbázisokban végezzük, amelyek nyomtatott formáira előfizetünk. Az előfizetőknek járó *kedvezményes áron* vehetjük igénybe a World Patents Indexet és a Chemical Abstractset a CAS Online rendszeren. Más szolgáltatóközpontoknál az előfizetők nem kapnak engedményt a CA adatbázis használati díjából. Ez egyedül is elég ok arra, hogy a CAS Online felhasználói legyünk, de emellett szól még a CAS Online több egyedülálló vonása is: a CAS Online-ban kinyomtathatók a CA-kivonatok, a kivonatok szavai visszakereshetők, fokozatosan növekvő mértékben rendelkezésre áll a Chemical Abstracts 1967 előtti anyaga, a Registry File-ban konkrét vegyületek, részszerkezetek, Markush-formulák grafikusán is kereshetők és kirajzolhatók. Végül: amióta működik az STN International hálózat, a CAS Online használatának adatátviteli költségeit nem a tengerentúli, hanem az olcsóbb, kontinensen belüli adatátvitel díjszabása határozza meg.

Online kereséseket végezhetünk a csak előfizetők számára hozzáférhető Derwent adatbázisokban (Ringdoc, Pestdoc, Vetdoc, Biotechnological Abstracts és Chemical Reactions Documentation Service).

Mivel az előfizetett kiadványok a könyvtárunkban megvannak, ezekben az adatbázisokban sokszor a lehető legszűkszavúbban nyomtatjuk ki csak a találatokat: a kivonatok azonosítószámait, ezenkívül esetleg még a közlemények címét jelenítjük meg.

Az előfizetett referáló kiadványok *kihajlását* növelik a kiadványoknak megfelelő adatbázisokban végzett online keresések. Ez különösen a nyomtatott formájában kevésbé ismert vagy valamilyen okból népszerűtlen adatbázisoknál volt észrevehető.

A közvetítő egy olyan adatbázisban, amelyet a könyvtára előfizet, alaposabban fel tud készülni az online keresésre, és maga a keresés valószínűleg sikeresebb, mint más adatbázisokban. Jól ismert rendszerről van szó ugyanis, amelynek anyaga, kézikönyvei, segédletei hiánytalanul rendelkezésre állnak.

Hosszú találatlistákat csak kivételes esetben nyomtatunk ki online. A kutatók tudják, hogy az offline nyomtatás olcsóbb, és általában az egy hét várakozási időt is figyelembe véve, idejében keresnek fel bennünket.

Ha a találatok száma nagy, és köztük sok a zaj, az elhamarkodott offline nyomtatással többet veszítünk, mint amennyit nyerhetünk. Ilyenkor érdemes a találatok *címét* online megjelentetni, és ezek alapján válogatni. Ez sok adatbázisban nem jár külön költséggel, csak a ráfordított időt kell megfizetni. A CAS Online-ban, ahol a *találatokat meg lehet őrizni*, a válogatást kilépés után is el lehet végezni, és ezzel a kiadások tovább csökkenthetőek.

A CAS Online Registry File-jában a részszerkezet- vagy Markush-formula-keresések korlátozott mértékben ugyan, de *összevonhatók*. Így egy keresés árért többet is végre tudunk hajtani. Az egy kutatótól származó, ezért általában egymáshoz közel álló szerkezetekre irányuló kereséseket szoktuk összevonni. Emiatt sajnós a találatlistán a különböző csoportokba tartozó vegyületek keveredni fognak, de ez ritkán okoz gondot a kutatóknak: legtöbbször feldarabolják a listákat, és a vegyületeket a saját szempontjaik szerint csoportosítják.

Ha az online keresőkérdés hosszú, a keresőprofil nem kiválasztott adatbázisban, hanem egy különösen olcsó fájlban építjük fel, megőriztetjük, és innen visszük át végrehajtásra a megfelelő adatbázisba. Az ezt a célt is szolgáló, 1985 végén bevezetett DIALOG2 Online Text Editort (szövegszerkesztő program) még nem használtuk. Az bizonyos, hogy korábban már többször jó szolgálatot tett volna, különösen a megőrzött (SDI) profilok módosításakor.

A kereséseket igyekszünk a reggeli, délelőtti órákban, a *csúcsidőn kívül* végezni. Délután előfordul, hogy a válaszok annyira lassúak vagy a vonalszakadások olyan gyakoriak, hogy emiatt a keresést fel kell adni.

A kapcsolati idővel együtt a költségeket is csökkentené, ha *nagyobb* (1200 vagy 2400 baud) *adatátviteli sebességen* dolgoznánk. A magyar adatátviteli hálózat erre egyelőre nem ad lehetőséget.

A felhasználók

Az *ideális* felhasználó jól ismeri a hagyományos irodalmazást, rendszeres könyvtárlátogató. Akkor kér online irodalomkutatást, ha kutatói vagy irodalmazói munkájában forduloponthez ért (ritkábban holtpontra jutott), amikor a teljesség igényével fel kell mérnie, el kell indítania, le kell zárnia egy kutatási témát. Az ideális felhasználó a kérdésését a legpontosabban fogalmazza meg, az online keresés

eredményéből a legtöbbet hasznosítja. Ő tudja a legjobban összehasonlítani a gépi és a hagyományos irodalmazás eredményeit, ezért a közvetítők a tőle kapott visszajelzésekből tanulhatnak a legtöbbet.

A *kényelmes* felhasználó — ha teheti — meg sem próbál a kapott irodalmazási feladatával megbirkózni. Ő az, akit fel kell világosítani arról, mi az, amit ő is megtehet. Gyakran adja meg pontatlanul a feladatot, éppen az előzetes irodalmazás hiánya miatt. Akadt olyan kényelmes felhasználó, aki nemcsak az irodalom összegyűjtését, de az irodalomban olvasottak alapján a döntést is tőlünk várta volna. Néhányan úgy próbálják elodázni a feladatukat, hogy online irodalmazást kérnek, azt gondolva, majd csak kisül belőle valami. Mindig nagyon sokba kerül, ha egy kényelmes felhasználót nem sikerül elhárítani. Másképpen fogalmazva: míg az ideális felhasználókkal *együtt* dolgozunk, addig a kényelmesek azt várják, hogy *helyettük* dolgozzunk.

A *bizalmatlan* felhasználó legfeljebb végszükség esetén jelentkezik. Az online keresés eredményeit illetően kétségei vannak, de ezekre érdemes odafigyelni, mert a bizalmatlanok legtöbbször régóta és jól irodalmaz. A bizalmatlan felhasználó nem szívesen beszél a problémájáról, ezért vagy csak részleteket említ, vagy túl nagy általánosságokat mond. Ha ezt a közvetítő nem ismeri fel, kudarcba fulladhat az online keresés.

Az *alkalmi* felhasználók időbeosztásuk és munkájuk jellege miatt kevés időt fordítanak könyvtárhatalomra, a szakirodalom tanulmányozására. Az online irodalomkutatás lehetőségét számontartják, és ha szükségük van rá, kipróbálják. A kapott eredménnyel általában elégedettek, és 1–2 év múlva jelentkeznek újra.

Az online keresések túlnyomó többsége ideális és alkalmi felhasználók számára készül.

A felhasználók nagyobbik része tisztában van az online keresés menetével. Kisebbségük nem igényli, sőt el is hárítja, hogy a keresőprofil felépítését, a logikai és egyéb operátorok használatát elmagyarázzuk.

A kereséssel járó költségek általában mindenkit érdekelnek. A felhasználók szinte kivétel nélkül megértéssel fogadják, ha a keresés költségeit úgy próbáljuk mérsékelni, hogy ezáltal több munka marad rájuk (pl. a találatok szűkszavú nyomtatásánál).

A felhasználók az esetek nagy részében elfogadhatónak tartják az offline nyomtatással járó késedelmet, különösen amióta ez az idő egy hétre csökkent, és nagyra értékeli az offline nyomtatott találatlista szép kivitelét.

A felhasználókkal szemben nem támaszthatunk követelményeket, de — az irodalmazandó téma is-

meretén felül — egyvalamit szeretnénk elvárni tőlük: az angol nyelvtudást. Aki a találatlistákat nem tudja elolvasni, nem sokra becsüli az online irodalomkutatást.

A közvetítők

A könyvtárunkban dolgozó három (nemcsak online keresésekkel foglalkozó) közvetítőnek vegyész(mérnöki) oklevele van. Az online keresések technikáját kézikönyvekből sajátítottuk el, egyikünk részt vett az OMIKK-Technoinform által szervezett CAS Online tanfolyamon.

Az online keresés: *ember-gép* párbeszéd. Ezt megelőzi, követi, esetleg kíséri egy *ember-ember* párbeszéd. A közvetítőnek a géppel és a felhasználóval szemben is meg kell állnia a helyét.

Az online keresési technika, az adatbázisok, az angol nyelv és a szaktárgy ismerete mellett a legnagyobb szükségünk a türelemre van. Ahány új felhasználó, annyi rövid előadás a gépi irodalomkutatásról. Bemutatjuk a felhasználónak a kiválasztott adatbázisokat. Eloszlatunk egy sor tévhitet (például azt, hogy az adatbázisok a TAP-34-ünk memóriájában vannak...). Ha a téma távol áll tőlünk, hozzáolvasunk. Igyekszünk felismerni az online keresésre alkalmatlan (például egy jó kézikönyvből azonnal megoldható) kérdéseket. Meggyőzzük a felhasználót arról, hogy amit nekünk elmondott, bizalmasan kezeljük. Ha jelen akar lenni a keresésnél, keresés közben is magyarázunk, mert senki nem néz szívesen olyasmit, amit nem ért. (Ez azonban megosztja a figyelmünket, és a megnövekedett idő miatt többletkiadással is jár.) Ha már a kezünkben van a kiadható anyag, nekiállunk telefonálni, hogy a felhasználót értesítsük. Mielőtt a felhasználó elköszön, megkérjük, hogy számoljon majd be arról, milyenek találta az eredményeket. Ha visszajön, meghallgatjuk, és tanulunk abból, amit mond. Ha szükséges, kiegészítjük, vagy módosított profillal újra elvégezzük a keresést.

Mindezen felül ott az érdemi közvetítői munka.

A keresések előtti felkészülésünket nemcsak az online segédanyagok segítik, hanem a *kézikönyvtári szakkönyvek* is. Az a tény, hogy a terminál helyben van, eleinte nagy kísértést jelentett a felkészülés elnagyolására. Természetesen bebizonyosodott, hogy a keresőkérdést (nem a módosítást!) nem érdemes online rögtönözni.

Amikor a kisszámú vagy sürgős találatokat online jelenítjük meg, az eredményeket egyúttal hajlékony lemezre is rögzítjük. Az általunk használt kommunikációs program* lehetővé teszi, hogy csak

* A programot Hudák László (MTA SZTAKI) készítette.

a kívánt részokről kerüljön a hajlékony lemezre másolat. Egy keresés során több lemezfájlban is rögzíthetjük a találatokat. Mennyiségi korlátot a lemez és a lemezfájlok katalógusának mérete jelent. A hajlékony lemezen rögzített találatok a kilépés után, offline üzemmódban, tetszés szerinti példányszámban kinyomtathatók.

Akár online, akár offline nyomtatásban készül el egy találatlista, kiadása előtt mindig feltüntetjük rajta, hogy mikor, milyen adatbázisban, milyen kérdés alapján történt a keresés, és a keresés időpontjában melyik volt a legfrissebb tétel az igénybe vett adatbázisban. Ezek az adatok nélkülözhetetlenek lesznek, ha majd a felhasználó újabb kutatást kér az előző keresés óta megjelent, friss anyagban.

1985 őszétől a hajlékony lemezre rögzített találatok fájljait nyomtatás előtt – MSYS* operációs rendszer alatt – szövegszerkesztő program segítségével át tudjuk alakítani. A felesleges vagy zavaró sorokat kitöröljük, a lista elején feltüntetjük a kere-

* Az MSYS a MIKROPO Számítástechnikai Gmk védjegye.

sés már említett jellemzőit. Ha szükséges, a találatlistát magyarázó szövegekkel egészítjük ki. Az egy témában, különböző adatbázisokban végzett keresések eredményeit egységes listában foglaljuk össze. Egyúttal kiszűrjük a többszörös találatokat, az adatbázisok közötti átfedéseket. A kinyomtatandó listát oldalakra tördeljük. Ha érdemes, akkor az átalakított listákat a nyomtató "szépírással" üzemmódjában nyomtatjuk ki.

A különösen nagy méretű online keresések eredménylistáit nem adjuk ki. Ezek a találatok részletes feldolgozás, elemzés után beépülnek a könyvtárunkban készülő szakirodalmi összeállításokba.

Összefoglalva: miközben folyamatosan tájékozódunk az új lehetőségekről, és a meglévő eszközöket igyekszünk minél jobban kihasználni, összegyűjtjük és a vállalati kutatók rendelkezésére bocsátjuk a munkájukhoz szükséges szakirodalmat – lehetőség szerint úgy, hogy azzal ők mind szakmai, mind emberi, mind formai szempontból elégedettek legyenek.

SÁNDORI Zsuzsanna: Külföldi szakirodalmi adatbázisok használata a Kőbányai Gyógyszerárugyár műszaki könyvtárban

A Kőbányai Gyógyszerárugyárban 1980 óta folytak online irodalomkutatások külföldi adatbázisokban. Ami 1980–81-ben még kísérlet volt, az 1983-ra a vállalati műszaki könyvtár szolgáltatásainak egyike lett. Az ehhez szükséges anyagi támogatást a vállalat vezetősége nyújtotta. Támogatásukat indokolta az online irodalomkutatás eredményessége és a vállalati kutatók nagyszámú igénye is. Öt évi munka tapasztalataiból leszűrhető, hogy milyen mértékben veszik igénybe a vállalat kutatói az online irodalomkutatást, melyek a leggyakoribb feladattípusok, hogyan próbálják csökkenteni a keresések költségeit, milyenek mutatkoznak a felhasználók, és hogyan dolgoznak a közvetítők.

* * *

ШАНДОРИ, Ж.: Использование баз данных в технической библиотеке фармацевтического завода Кебаня

На фармацевтическом заводе Кебаня с 1980 года проводятся поиски в зарубежных базах данных в режиме он-лайн. То, что в 1980–1981 годах было лишь экспери-

SÁNDORI, ZS.: The use of internationally available bibliographic databases in the technical library of Chemical Works of Gedeon Richter Ltd., Hungary

In the pharmaceutical factory CWGR, Budapest, Hungary, online search services have been utilized since 1980. After an experimental period in 1980–81, the online searches have become a regular service by 1983, which was supported financially by the management of the factory. This support was justified by the positive results of online searches and the demand for such services by the scientists and engineers of CWGR. Based on five years experiences, the extent of online search utilization, the most frequent problem types, the ways of reducing search costs, the users' responses, and the performance of intermediaries are presented.

* * *

SÁNDORI, ZS.: Die Verwendung ausländischer Datenbasen in der technischen Bibliothek der Chemischen Werke Gedeon Richter AG

Seit 1980 werden in den Chemischen Werken Gedeon Richter AG Online Literaturrecherchen in

ментом, в 1983 году стало одной из служб технической библиотеки завода. Финансовые возможности для этого обеспечивает руководство завода. Эта поддержка была обоснована результатами службы он-лайн и большой заинтересованностью в ней научных исследователей завода. Из опыта работы 5 лет можно сделать вывод о том, в какой мере пользуются исследователи завода поисками в режиме он-лайн, какие типы запросов встречаются наиболее часто, как пытаются уменьшить затраты, какими являются потребители и как работают посредники.

ausländischen Datenbasen durchgeführt. Was in den Jahren 1980 und 1981 nur noch ein Experiment war, wurde im Jahre 1983 schon eine der Dienstleistungen der technischen Bibliothek des Unternehmens. Die dazu nötige finanzielle Unterstützung wurde von der Leitung der Firma gesichert. Diese Unterstützung war einerseits durch den Erfolg des Online Recherche's, andererseits durch den ansteigenden Bedarf seitens der Forscher des Unternehmens gerechtfertigt. Aufgrund der Erfahrungen der letzten 5 Jahre kann es festgestellt werden, in welchem Masse die Online Literatur Recherchen in Anspruch genommen werden, welche die häufigsten Aufgabe-Type sind, in welcher Art die Kosten des Recherche's herabgesetzt werden können, wie die Verbraucher und Vermittler reagieren, bzw. arbeiten.

Szabványos útjelző tábla könyvtárakról



Zöld alapon fehér figura, kezében könyv. Ez a könyvtárak hivatalos közúti jelzőtáblája az USA-ban, amelyet az Amerikai Könyvtárosok Egyesülete (American Library Association) tervezett és a Szövetségi Közúti Igazgatóság (Federal Highway Administration) jóváhagyott. Eredetileg a jelzőtábláról már jól ismert kék alapon fehér figurát terveztek, de a Szövetségi Közúti Igazgatóság nem fogadta el, mondván, hogy a kék-fehér jelzőtáblákat az autósok számára fontosabb információk közlésére tartják fenn. A szintén szabványos zöld-fehér táblák az "általános információk" közvetítésére hivatottak.

Amíg a jelzés nem válik közzismertté, "könyvtár" feliratú kiegészítő táblával látják el, és természetesen megjelentetik a közúti jelzőtáblák jegyzékében is.

/Library of Congress Information Bulletin, 44. k. 17. sz. 1985. p. 90./

(Pollini Rita)